

IRREALISME EN L'ESCUPTURA GÒTICA DE LA SEU DE MANRESA

Josep M. Vilar i Torrents

Si entreu a la Seu pel portal Nord o de Santa Maria, l'accés més normal i ferqüentat, podeu observar com la porta està emmarcada per una sèrie de petites i esbeltes columnes sobre les que recolzen els arcs ogivals que conformen el triangle curvat dins del qual s'ubica l'escultura de la Verge que presideix el portal. Observeu, també, com al costat dels capitells de les columnes més extremes està ocupat per unes mènsules, al punt d'arrencada de l'arc ogival més gran, que representen uns éssers fantàstics.

A la dreta (figura 1; correspon al N.O.) veiem una cara masculina, amb barba, llargs cabells voleiant al vent, i coronada amb una tiara que porta la inscripció «Ave Maria». Aquest cap no s'assenta pas sobre un cos sinó simplement sobre dues potes de mamífer estranyament obertes, bo i adaptant-se a la forma arquitectònica de la mènsula. A excepció dels vestigis d'uns suposats vestits sobre la part alta de les cames, ha desaparegut qualsevol

rastre del cos, i malgrat això el monstre està dotat d'una gran vivacitat, sens dubte deguda en bona mesura al moviment del cabell i a l'expressió tensa de la boca.

A l'esquerra (figura 2; al N.E.) li fa parella un altre ésser igualment estrany, també amb cos humà i coronat amb una tiara lleugerament diferent, amb una expressió facial també semblant, si bé amb unes connotacions de major feresa i/o desesperació; tampoc aquí no hi ha cos: completen l'ésser unes musculosos potes de mamífer acabades en urpes, unes ales semidesplegades, i un coll molt llarg i prim que fa les funcions de cos bo i describint una S que serveix a la vegada per donar major tensió a la figura, i per amollar-la a la seva funció arquitectònica.

Un espectacle semblant es repeteix emmarcant el portal de Migdia, de Sant Antoni o del Llironer. A l'esquerra (figura 3; al S.O.) ens queda la més mutilada de les escultures del conjunt; veiem com les ales semidesplegades estaven unides a un cos corresponent a un mamífer (a jutjar per l'aspecte de les potes) però que sols tenia dues potes i dues ales; és a dir: es tractaria d'un «quadrúped de dues potes», quatre ales i cap molt possiblement humà, per a fer un conjunt amb els restants.

Al seu costat, (figura 4; al S.E.) l'últim dels integrants del conjunt, també amb el cap cobert amb quelcom que podria també ser una tiara -diferent i més decorada que les anteriors-, amb la boca oberta, sobre un cos d'ocell, amb unes

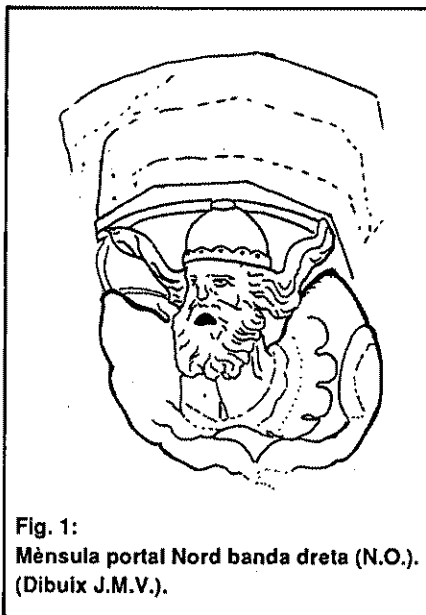

Fig. 1:
Mènsula portal Nord banda dreta (N.O.).
(Dibuix J.M.V.).

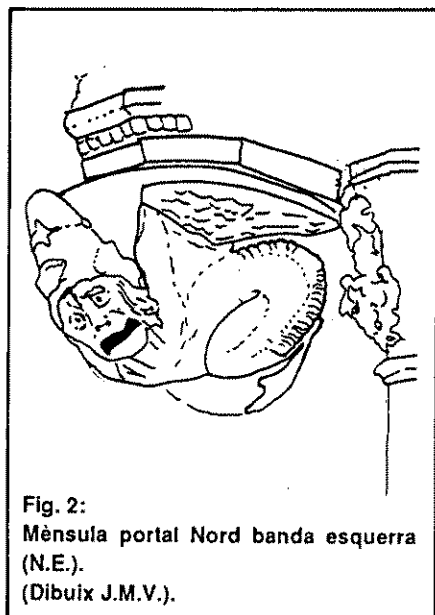

Fig. 2:
Mènsula portal Nord banda esquerra
(N.E.).
(Dibuix J.M.V.).

potes de procedència difícilment desxifrabla (possiblement de mamífer) i unes ales semidesplegades excessivament grosses per a la mida del cos de la criatura.

Encara al mateix portal de Sant Antoni, a dreta i a esquerra apareixen una sèrie de figures zoomòrfiques entre les fulles -que podrien ser de cep «Jo sóc el cep...» (Jo: 15, 1-ss.); a l'esquerra treu el cap un personatge jove que sembla no estar al costat, ni darrera ni sobre el vegetal, sinó que més aviat sembla néixer d'ell, i per tant entroncaria amb les llegendes i tradicions orientals dels arbres plantats o «Wakwak»; a la dreta un bou, un cérvol, un monstre de cos ovalat, coll llarg, dues potes i cap lleugerament humanitzat, i una figura humana. Si ens atenem al valor simbòlic de cada un dels éssers representats (el cérvol positiu, el monstre negatiu, i el bou i l'home que els emmarquen totalment ambivalents) el conjunt no està pas mancat d'equilibri. L'escultor sembla mostrar una certa timidesa en ubicar aquestes representacions als extrems de les successions de capitells encadenats per l'element vegetal.

Tal i com ja s'ha fet notar, tal vegada es tracti d'una representació de les temptacions del Sant al que està dedicat el portal. En tot cas, hi hem fet referència perquè també aquests són elements fantàstics que formen part del mateix conjunt,

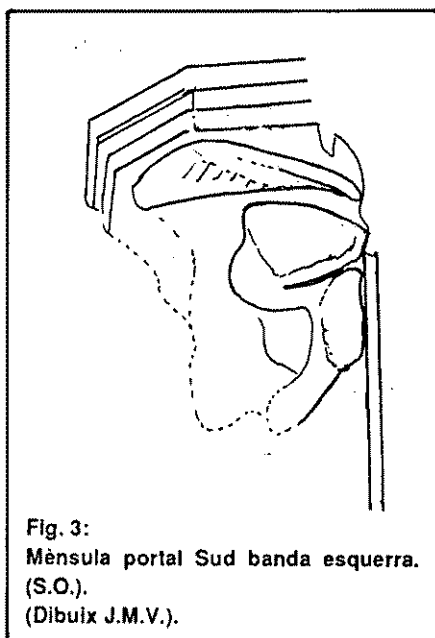

Fig. 3:
Mènsula portal Sud banda esquerra.
(S.O.).
(Dibuix J.M.V.).

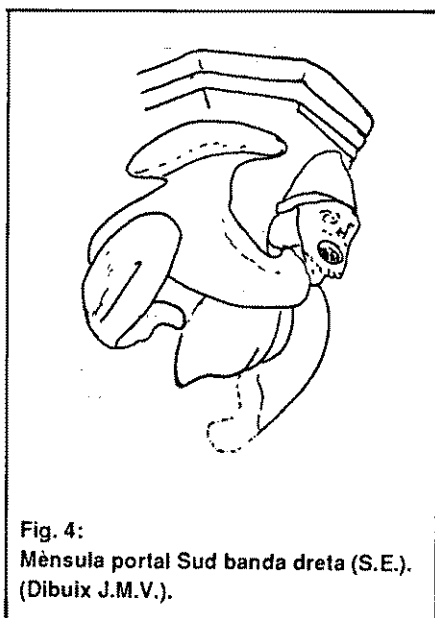

Fig. 4:
Mènsula portal Sud banda dreta (S.E.).
(Dibuix J.M.V.).

malgrat que ni la seva significació ni molt possiblement la seva autoria siguin la mateixa que la dels quatre éssers abans esmentats i als que ara ens dedicarem exclusivament.

Els dos portals foren començats a construir en 1345 i 1346 respectivament. L'Edat Mitjana gòtica, després de l'esgotament de la iconografia romànica amb els seus prodigis orientals i antics, ens porta l'eclosió d'una nova iconografia -floral, humana, etc...- que evoluciona ràpidament cap al realisme.

Sens dubte que aquesta visió del gòtic és exacta, però està lluny de definir i englobar tots els aspectes d'aquest art, de l'art d'una societat que es va tancant, urbanitzant i uniformant però que -possiblement precisament per això- no renuncia a aspectes més marginals com poden ser l'element fantàstic. Si les components més poc realistes de l'art medieval ja sempre havien tingut les seves arrels a Orient, aquest conjunt de corrents que res-

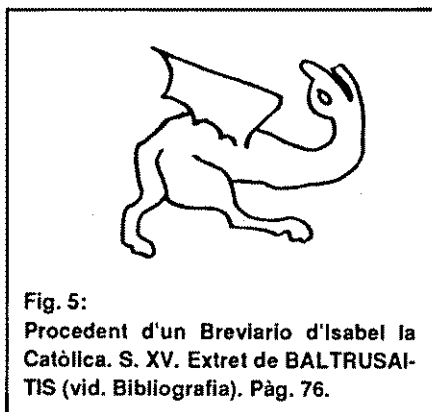

Fig. 5:
Procedent d'un Breviari d'Isabel la
Catòlica. S. XV. Extret de BALTRUSAITIS
(vid. Bibliografia). Pàg. 76.

suciten a finals del segle XIII per a mantenir viva la tradició fantàstica al costat del realisme, tornen a mirar a l'Est; un Est, ara, que s'ha enriquit amb la sobtada obertura cap a la Xina llunyana, i amb els més freqüents i profunds contactes amb el món àrab.

És aquesta component fantàstica que invadeix els aspectes, elements i franges més marginals de les arts plàstiques del gòtic -sobretot a la miniatura, però també a l'escultura i als retaules- la que explica la presència dels éssers anormals esmentats.

Analitzem, ara, un per un aquests éssers que presenten similituds entre ells. El primer (fig. 1) pertany al grup de les anomenades «grylles» que l'Edat Mitjana hereda de l'antiguetat greco-romana gràcies a la transmissió que d'elles en fa l'Islam. És obvi, però, que la glíptica greco-romana, al seu torn, ho hereda de civilitzacions anteriors i provinents de terres més orientals. No podem pas renunciar a trobar una certa semblança entre aquest personatge i el que apareix en un manuscrit de ca. 1280 conservat al Fitzwilliam Museum de Cambridge. Amdós éssers pertanyen a la topologia dels anomenats «caps amb potes».

Si bé la classificació de la figura que li fa de parella ja no és tan clara, tendim a considerar-lo dins

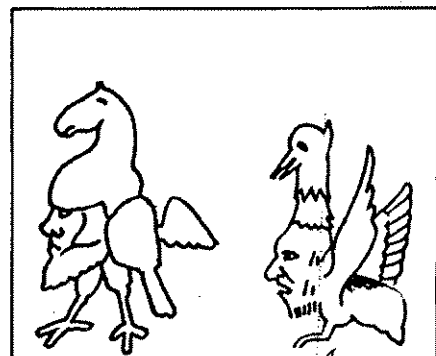

Fig. 6:
Grylla procedent d'una pedra antiga
gravada. Extret de BALTRUSAITIS.
(Vid. Bibliografia). Pàg. 22.

Fig. 7:
Grylla procedent d'un llibre imprès a
Ruan. Segle XV. Extret de BALTRUSAITIS.
Pàg. 34.

del grup dels «quadrúpedes de dues potes». Tot i que no és pas el cas més habitual, a les dues potes de mamífer ara se li han sumat un parell d'ales, i el cap ja no correspon al de l'animal sinó que s'ha humanitzat (i fins i tot s'ha revestit d'un cert grau de poder o de jerarquia, si hem de fer cas de la tiara). Salvant les distàncies, trobem una certa similitud entre aquesta representació i la de la figura 5, procedent d'un Breviari de la Reina Isabel la Catòlica, del segle XV.

La infreqüència de la presència d'ales sobre un tors de quadrúped ens inclina a no descartar la possibilitat que es pugui tractar d'un dragó alat; el coll tan llarg correspondria al cos de serp que caracteritza aquestes figures medievals; com veurem, però, la significació essencialment negativa del dragó no encaixa pas amb la interpretació que fem d'aquestes representacions.

Al portal de Migdia la figura més mutilada devia ser també un «quadrúped de dues potes», també amb ales, al que fa parella un altre ésser en el que queda ben clar allò que sols s'endevinava al de l'angle S.O.: La criatura compta amb dos parells d'ales, les inferiors plegades, i les superiors semidesplegades. També a aquesta representació podem trobar-li paral·lelismes ja des de l'antiguetat (figs. 6 i 7).

Però la porta del temple és quelcom més que això; la porta és resum de tot el temple (en el cas de

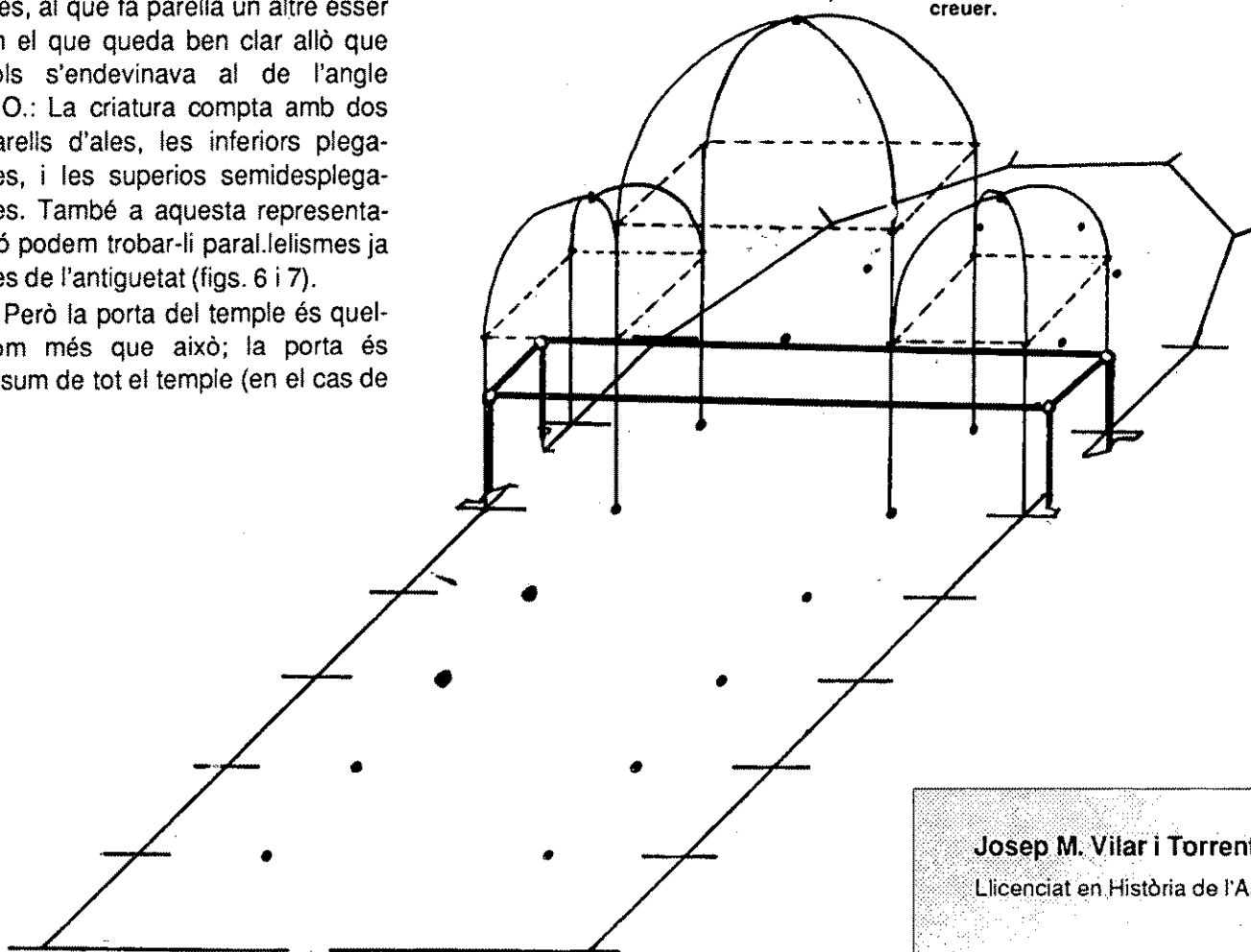
la Seu queda corroborat pel fet que les portalades Nord i Sud i la planta del temple tenen en comú que s'inscriuen en un rectangle el doble de llarg que d'ample); la porta és també el símbol mateix de l'altar (i per tant es tracta com a retaule, com a composició plàstica en escenes, de la que els éssers esmentats queden com a *marginàlia*); però encara hi ha més: Crist mateix és la porta (Jo; 10, 7 - 9), i per això aquestes dues parelles de criatures anormals esdevenen els guardians de Crist que amb el crit a la boca ens recorden el pas terrible que representa entrar al recinte sagrat.

La fortalesa, la magestat, la dignitat i la intel·ligència que simbolitzen els éssers vivents dels que prenen i transformen algunes característiques d'aquests éssers, són valors eterns que -precisament pel fet de ser-ho- es cristianitzen i cris-

tal·litzen en el *tetramorfos*. L'artista no escull la representació iconogràfica dels quatre evangelistes com a pilars o angles sobre els que s'edifica l'església, sinó que es mostra molt més interessat a realçar el sentit de la porta, col·locant-los, però, d'una manera que en certa forma també esdevenen els pilars del fals creuer de l'església (fig. 9).

I si portem aquest simbolisme fins al final haurem de concloure no sols que aquestes representacions tan petites són d'una gran importància en el conjunt de l'escassa iconografia arquitectònica de la Seu, sinó, i a més, que la imatge de la Verge que es situa dins del triangle isòscel·les sobre la porta Nord, és molt més la *Janua Coeli* que no pas la *Stella Matutina*, malgrat -fins i tot- la mateixa advocació del temple.

Fig. 9:
Ubicació de les representacions estudiades en respecte al conjunt del temple, i es especial a les voltes del creuer.

Josep M. Vilar i Torrents
Llicenciat en Història de l'Art.